

МАРША ФОРЧУК СКРИПУХ

МАРША ФОРЧУК СКРИПУХ

МИ РОБИЛИ БОМБИ ДЛЯ ГІТЛЕРА

— У цій кімнаті ви виготовлятимете бомби, — випалила наглядачка.
Виготовляти бомби? Я раптом відчула слабкість у колінах.
Я так боялася бомб Союзників, а наша доля тут була ще гіршою.
Вони хотіли, щоб ми виготовляли бомби для нацистів, наших
ворогів? Мої очі зупинилися на металевих деталях. Вони здавалися
такими нешкідливими на фабриці внизу. Але тепер, коли я дивилася
на них, я бачила, як вони склалися воєдино, наче фрагменти
викрійки в одну сукню.

Я була настільки нажаханою, що кімната навколо крутилася.
Як вона могла просити нас це робити?

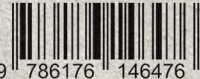
Ліду та її молодшу сестру захоплюють і розділяють нацисти.
Ліду відправляють у трудовий табір, де вона працює від зорі до зорі
тільки на хлібі та юшці, босоніж й одягнена лише в тоненьку сукню.
Навіть якщо дівчині вдасться пережити війну, як вона знайде
свою сестру?

Продовження відомого роману «Викрадене дитя».

- Лауреат «Crystal Kite Award».
- Номінант на «Книгу року» CLA
- Номінант «Diamond Willow Award».
- Найкращий вибір «OLA»

ISBN 978-617-614-647-6

9 786176 146476

Ми робили бомби
для Гітлера

Марша Форчук Скрипук

Ми робили бомби для Гітлера

Переклала з англійської Юлія Любка

УДК 82-3; 821.111(71)

Ф 79

Форчук Скрипук Марша

Ми робили бомби для Гітлера / Марша Форчук Скрипук ; пер.
з англ. Юлії Любки. – Чернівці : Книги – XXI, 2024. – 240 с.

ISBN 978-617-614-647-6

Анелії В.

Ліду та її молодшу сестру захоплюють і розділяють на-
цисти. Ліду відправляють у трудовий табір, де вона пра-
цює від зорі до зорі тільки на хлібі та юшці, одягнена в одну
лише тоненьку сукню і без взуття. Навіть якщо їй вдасться
пережити війну, як вона знову знайде свою сестру?

We acknowledge the support of the Canada Council for the Arts for this translation.

Canada Council Conseil des arts
for the Arts du Canada

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього
видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема
електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

***Making Bombs for Hitler. Copyright © 2012 by Marsha Forchuk
Skrypuch.***

All rights reserved.

Published by arrangement with Scholastic Canada Limited.

ISBN 978-617-614-647-6

© Книги – XXI, 2023, видання українською мовою

© Юлія Любка, 2023, переклад

© Анна Стьопіна, 2023, обкладинка

Розділ перший

Утрата Лариси

У кімнаті пахло милом, а світло було таким яскраво-білим, що в мене боліли очі. Я міцно стискала Ларисину руку. Зрештою, я була її старшою сестрою, тому відповідала за неї. Було легко загубити її в цьому морі дітей, а ми обидві вже втратили занадто багато. Лариса поглянула на мене – і я побачила, як її губи ворухнулися, але не почула її слів поза голосінням і криками. Я нахилилася так, щоби моє вухо опинилося на одному рівні з її губами.

– Не залишай мене, – промовила вона.

Я обійняла її і ніжно погойдувала вперед-назад. Тоді прошепотіла їй на вушко нашу улюблену колискову.

Гучний плескіт налякав нас обох. У кімнаті раптом запала тиша. У центр поміж нас усіх пробралася жінка в білому й іще раз різко сплеснула руками.

– Діти, – жваво сказала вона німецькою. – Кожен із вас пройде медичний огляд.

Заплаканих дітей зіштовхнули в довгу чергу, що звивалася наче змія і займала більшу частину кімнати. Я спостерігала, як за широку білу завісу одне за одним заводили кожну дитину.

Коли черга дійшла до Лариси, її очі округлилися від переляку. Я не хотіла відпускати її, але медсестра розділила наші руки.

– Лідо, залишися зі мною.

Я стояла біля краю завіси й дивилася, як жінка змусила Ларису зняти нічну сорочку. Обличчя моєї сестри почервоніло від сорому. Коли жінка піднесла металевий інструмент до її обличчя, Лариса закричала. Я кинулася до них і спробувала вибити цю річ із рук медсестри, але вона покликала на допомогу, і мене відтягнули. Закінчивши огляд, вони наказали Ларисі стати в іншому кінці кімнати.

Коли дійшла черга до мене, я ледь помічала, що вони робили, бо не зводила очей із Лариси. Вона стояла з іще трьома дітьми. Десяткам інших наказали стояти в іншому місці.

Щойно огляд закінчився, я надягла свою нічну сорочку. Мені наказали стати в більшу групу – не з Ларисою.

– Але мені потрібно в ту групу, – сказала я медсестрі, вказуючи на Ларису, яка стояла із простягнутими руками, панічно налякана.

Губи медсестри стиснулися в тонку рівну лінію.

– Тиша.

Вона поклала руки мені на плечі й підштовхнула до більшої групи. Широко відчинилися двері. Нас вигнали в темряву ночі.

– Лідо! Не залишай мене! – закричала Лариса. Я подивилася назад на кімнату, але не побачила там сестру.

– Я знайду тебе, Ларисо! – вигукнула я. – Обіцяю. Будь сильною.

Різкий ляпас по обличчю відкинув мене на мокру холодну траву. Я підхопилася і спробувала прорвати – ся крізь море дітей. Я мала повернутися до Лариси.

Сильні руки обхопили мене за тулуб, підняли й кинули в темряву. З металевим скреготом двері зачинилися.

* * *

Темінь.

Мені наснилося, що я лежу серед дзижчання моря бджіл. Ми погойдувалися туди-сюди, я наспівувала колискову під носа, уявляючи, ніби колишуся в маминих руках. Розплющила очі. Було так темно, що знадобилося кілька хвилин, аби звикнути.

Мене запхали в парку металеву кімнату, де тхнуло наче в брудному хліві. Було дуже душно й тісно, та ще й так смерділо, що я ледве дихала. Шок

настав, коли я зрозуміла, що ми рухаємося. І це не кімната, а вагон – для худоби. Він погойдувався туди-сюди. І це не дзижчання бджіл, а шепіт переляканих дітей і стук потяга об колію. Принаймні всі ці звуки приглушили гул війни.

– Хтось знає, куди ми їдемо?

Шепіт припинився. Одинокий тонкий голос відповів:

– Гадаю, до Німеччини.

Моє серце завмерло. Якщо мене вивезуть до Німеччини, як я знайду Ларису? Де б сестра не була, вона, мабуть, почувалася такою наляканою, такою самотньою.

Я спробувала підвестися, але через рух вагона і тьмяне світло впала навznak. Одна моя боса нога приземлилася на груди іншої дитини.

– Ой! – скрикнула вона.

– Пробач.

Було марно намагатися встати, тож я сіла і спробувала зорієнтуватися. У напівтемряві я бачила чуби й переплетені кінцівки. Діти були збиті так щільно, що сиділи одне на одному. Щось погано пахло, і з одного кутка долинав хлюп.

– Що це там? – Я не питала когось конкретно.

– Це наш туалет, – сказала дівчина, на яку я наступила. – Відро.

Я зморщила носа. Одне відро для туалету на всіх дітей? Не дивно, що так пахло.

Я відповзла якомога далі від смердючого відра, рухаючись повільно й обережно, аби не зачепити когось із дітей на моєму шляху. Підійшовши до іншого боку вагона, я побачила тонкий промінь світла, що обрамляв панель його дощаної обшивки. Це були двері. Я щосили застукала й закричала. Діти, що притулилися до них, відійшли вбік.

– Це нічого тобі не дасть, – сказав хлопчачий голос. – Ми вже намагалися їх відчинити.

Я глянула на нього в напівтемряві й побачила силует із розтріпаним волоссям. Темна цівка стікала його щокою. Кров?

Використовуючи виступи на обшивці, щоб допомогти собі встати, я намацала довгий важіль поперек дверей і силою штовхнула його вниз. Він ворухнувся, підскочив, але двері не відчинилися.

– Ззовні зачинено, – сказав дівочий голос. Я знову загупала кулаками. Нічого не змінилося. Хлопчик зі скуйовдженим волоссям подивився на мене і сказав:

– Навіть якби вони відчинилися, що б ти тоді зробила? Випала на залізничні колії казна-де?

Я сповзла назад і сіла біля нього, обійнявши коліна руками й дивлячись собі на ноги. Невже Лариса також їхала кудись у такому вагоні? Як її знайти? А що відбувалося зі мною?

У темній одноманітності ми, діти, знайомилися із тими, хто сидів ближче. Хлопчиком зі скуйовдженим волоссям виявився Лука Барукович із Києва. Біля нього сиділа Зеня Чорній, теж киянка. Дівчина, на яку я наступила, була Маріка Стешин із Бабина, що неподалік мого села Веренчанки. Тонкий промінь світла навколо дверної рами був моїм єдиним маркером часу. Спершу потьмяніло, тоді потемніло. Я поспала.

У цьому просторі між денним і нічним жахіннями моє тіло гойдалося під стукіт вагона. Одна дитина наспівувала молитви охриплим від плачу голосом. Поступово шпарина навколо дверей знову посвітлішала.

День розтягнувся нескінченними хвилинами. Було спекотно, я була голодна й хотіла пити. Хіба не всі почувалися так само? Минула друга ніч. Ми всі помремо в цьому скотовозі?

Гучний скрип, ми загальмували. Двері відчинилися. Я б випала, якби не вхопилася за Маріку, яка згорнулася калачиком у неспокійному сні в мене на колінах. Від раптового денного світла мої очі запекли, а холод зі свистом наповнив легені чимось схожим на тисячі крихітних шпильок.

Я висунулась і примружилася, намагаючись зрозуміти, що бачу поза вагоном. Молодий

нацистський солдат із всипаним прищами обличчям наставив гвинтівку на Луку. Я роззявила рота, щоби закричати, але звідти не вийшло жодного звука. Рот і горло були мов тирса.

Позаду солдата виднілося якесь залізничне депо чи, може, місто. Неможливо сказати напевно. Там були дерев'яні, здебільшого вцілілі будинки. Люди із сумним виглядом сновигали довкола них. Єдині знаки, які я бачила, були німецькою мовою. Пронизливий свист змінився рокотом. Клуб диму вдалині. Бомби.

– Ані руш звідти, російські свині, – крикнув нам німецькою хлопець-солдат, грізно штрикаючи рушницею.

Чому він називав нас росіянами і свинями? Я не наважилася запитати. Він обернувся і махнув комусь, кого ми не могли бачити. В одному з будинків відчинилися двері, і з них вийшла жінка із впадими щоками, вбрана в лахміття. На її плечах балансувала довга палиця із прикріпленими до обох кінців відрами, в яких хлюпала вода. Вона зупинилася біля солдата в очікуванні інструкцій. Він нетерпляче махнув їй рукою, наказуючи поставити відра в наш вагон.

– Будьте корисні, інакше вас уб'ють, – настійливо прошепотіла вона нам українською, піднявши одне відро в вагон і штовхаючи його нам у ноги. Воно було наповнене водою.

– Тиша! – криком наказав солдат.

Чому він кричав? Солдат націлив рушницю на жінку. Її налякані очі метнулися до нього. Вона підняла друге відро, і Лука схопив його за ручку.

Ми всі відійшли, щоби звільнити для нього місце на підлозі. Відро було наповнене сірим водянистим мулом.

Двері зачинилися, нас знову поглинула темрява. Потяг струснуло. Він почав набирати швидкість.

Навпочіпки я підійшла до каламутного відра й понюхала його вміст – вогкий запах нагадав мені залишки гнилих овочів, якими мама удобрювала наш сад, коли ми ще мали дім. За інших обставин цей запах міг би вивернути мій шлунок назовні, але минуло вже так багато часу відтоді, як жодна їжа не проходила крізь мої губи, що живіт забурчав в очікуванні. Я занурила один палець. Тепле. Скуштувала.

– Це якийсь суп.

Не було ні ложок, ні мисок, тому ми по черзі підповзали до відра й обережно черпали руками ту гидоту. У жменьці, що я її виловила, мені вдалося язиком намацати шматок ріпи, але загалом та юшка складалася переважно з води. Я повільно прожувала ріпу та проковтнула її. Ця волога каша була наче бальзам на моє пересохле горло.

Очі звикли до темряви вагону, тож я дивилася, як інші вишикувалися і ковтали свою мізерну частку супу. Маріка не стала в чергу. Вона навіть не

сіла. Я підповзла до неї і поклала руку на лоб. Він був холодним – надто холодним – на дотик.

– Їжа, Маріко. Ти повинна їсти.

Я ніжно потиснула її плече. Її очі ледь розплющились, і я на мить подумала, що вона подивилася на мене, але вони швидко заплющилися назад.

Проштовхнувшись на початок черги, я повернулася до відра з водянистим супом із ріпи.

– Маріці треба щось з'їсти.

Діти, які були найближче до відра, звільнили місце для мене – і я зачерпнула якомога більше твердих шматочків руками. Назад повертатися крізь погойдування вагона, темряву й інших дітей було непросто. Але щоразу, коли я ледь не падала, хтось із дітей підтримував мене.

Лука й Зеня обабіч підперли Маріку собою. Я стала перед нею навколішки й піднесла до її обличчя пригоршню супу в долонях. Її ніс зморщився. Можливо, її марення були приємніші, ніж запах цих мерзенних шматочків ріпи. Її очі розплющилися, і вона поглянула вниз.

– Їж.

Вона склала свої пальці поверх моїх і потягнула мої руки до рота, проковтнула шматок розмоклої ріпи й поперхнулася.

– Повільно.

Вона тримала мої руки близько до свого рота, наче боялася, що я більше не дам їй, але обережно

пережовувала кожен шматочок ріпи і проковтувала його. Вона облизала мої пальці, потім відштовхнула мої руки й, виснажена, знову впала на Зеню.

Для Луки, останнього в черзі, супу майже не залишилося.

Ми стали у зворотному порядку до води, тож Лука принаймні зміг зробити кілька гарних ковтків.

З невеликою кількістю їжі у шлунку та зі змоченими губами відчула більше сили.

– Цікаво, що та жінка мала на увазі під «Будьте корисні, інакше вас уб'ють»?

– Ми занадто малі, щоби бути корисними нацистам, – сказав Лука. – А некорисних вони вбивають.

Ці слова лягли каменем мені на серце. Якщо я занадто мала, щоби приносити користь, то що з Ларисою? Що вона могла зробити, щоби довести свою користь? Як я могла її врятувати? Спершу треба знайти спосіб урятуватися самій.

– Яку роботу я могла б виконувати? – запитала я.

– Придумай якесь уміння – запропонував Лука. – І скажи, що ти старша.

– Звідки ти про це знаєш?

Лука зітхнув.

– Це не вперше мене спіймали нацисти.

Розділ другий

Вишивання хрестиком

Уміння.

Мама могла тільки глянути на сукню – і вже розуміла, як зробити викрійку для неї. Тато мав схоже вміння, але працював зі шкіряними виробами. За допомогою голки, шила й нитки вони могли зробити що завгодно.

Після вторгнення радянських військ, наспівуючи колисанки собі під носа, мама навчила мене вишивати хрестиком на картопляних міхах.

– Запам'ятай, Лідо, – казала вона. – Красу можна створити будь-де.

Я оглянула вагон для худоби. Чи було тут щось красиве?

Я почала співати мамину улюблену колискову:

*Колисенько, колисенько,
Колиши нам дитиноньку.*

Голос Луки відповів:

А щоб спало, не плакало.

А щоб росло, не боліло.

Лука знав мою колискову? Я співала її лише з Ларисою. Завжди думала, що це власна пісня нашої родини. Я приєдналася до його співу, моє обличчя залили сльози:

Ні головка, ні все тіло.

Лука ніжно провів своїми загрубілими від роботи пальцями по Марічиному волоссю. Знову поглянув на мене, і ми разом заспівали колискову ще раз. Інші приєдналися, і на третій раз її співали практично всі діти у вагоні. Може, я тимчасово втратила Ларису, але в Луці й інших тут я знайшла сестер і братів серця.

Мої очі ще не висохли від сліз, але спільний спів притупив біль. Ми співали колискову знову і знову. Мама мала рацію. Красу можна створювати де завгодно. Ми співали годинами, поки, одне за одним, кожен із нас не впав додолу охриплий.

Голова Маріки схилилася на плече Луки, її очі були заплющені. Я також утомилася, але не спала. Погляд Луки зафіксувався десь на відстані.

– Про що ти думаєш? – прошепотіла я.

– Те, що я замкнений тут, нагадує мені про час, коли мене забрали до першого трудового табору.

– Ти втік?

Він подивився на мене очима, які, здавалося, були набагато старші за нього самого, і повільно кивнув.

– Як це сталося?

– Мене відправили з робочою частиною копати рови поблизу фронту, але по нас ударив советський вогонь. Офіцера й деяких полонених було поранено. Нас усіх розкидало. Я потрапив в одне село, де мене сховала вдова. Сказала, що я нагадував її онука. Але фронт рухався ближче. Я пробув там лише кілька днів, коли прокинувся на світанку від тремтіння землі. З вікна ми бачили радянські танки, вишикувані з одного боку вулиці, та нацистські танки вздовж іншого. Село стояло посеред поля бою. Будинки удови підірвали та зруйнували на друзки разом із нами обома всередині. Ми намагалися втекти, але це було неможливо.

– Тебе знову схопили нацисти?

Він кивнув.

– Що сталося з удовою?

– Померла. Вони вважали, що я буду корисним, але не вона.

Я відчула, як сльози заливають мені очі від думки про жінку, що намагалася захистити Луку. Моя рідна бабуся зробила б те саме. Я схопила одну зі змучених роботою рук Луки й ніжно стиснула її.

– Мені так шкода.

У відповідь він ще міцніше стиснув мою долоню.

Я почувалася жакливо від думки, що Лука мусив пройти через усе це, і його історія залишила в мені більше запитань, аніж відповідей. Я знала, як буває зле, коли тебе ловлять один раз, але двічі? А де була його родина? Можливо, із часом він розповів би мені й про це.

Ми сиділи мовчки, закутавшись кожен у свій смуток, але вдячні за те, що ми не одні.

Я заснула під ритм коліскової. Наснилося, що Лариса спить у мене на колінах, згорнувшись калачиком, а я її обіймаю. Снилось, що мама й тато були ще живі. Я піднесла руку до шиї і намацала тонку шкіряну стрічку, що тримала металевий хрестик. Це було єдине, що залишилося від моєї родини.

* * *

Дні й ночі змішалися одним потоком, аж поки я не втратила їм лік. Одного разу поїзд здригнувся, зупинився, але двері так і не відчинилися. Чи залишили б вони нас тут, у цьому замкненому смердючому вагоні до смерті? Іншим разом поїзд зупинився і двері зі скрипом розчахнулися. За ту коротку мить, що потрібна була їм, аби заштовхнути всередину порцію супу й відро води, я заковтнула трохи свіжого солодкого повітря. Скільки часу минуло відтоді, як нас востаннє годували? Я не була впевнена, але

здавалося, що минуло багато днів. Ми заціпеніли від слабкості.

Мені снився час, коли схопили маму з татом. Ми з Ларисою перебралися жити до бабусі.

Утрюх ми як могли зшивали частинки нашого щастя. У душі я знала, що баба не пережила ту ніч, коли прийшли солдати й вихопили нас із сестрою з ліжок. Лариса була єдиною, хто в мене залишився. Але де вона зараз? Як я могла її знайти й переконатися, що вона в безпеці?

Зі сну вирвав раптовий поштовх.

Я провела уві сні години чи дні? Час змішався із сірим смородом скотовоза.

Шкіра на голові ожила тремтінням і свербінням. Я провела пальцями крізь волосся і відчула, як крихітні звивисті штучки рояться на шкірі голови. Я вихопила одну кінчиками пальців і висмикнула, ледь не вирвавши кілька волосин разом.

Жучок. Я розчавила його нігтями, потім вирвала ще і ще, але роїння продовжувалося.

Навколо мене скиглячи прокидалися інші. Як і я, вони хапалися за волосся та одяг і намагалися витрусити комах.

– Це нічого не дасть, – Лука сидів на своєму звичному місці, притулившись до панельних дверей, Маріка спала поруч із ним.

– Забившись тут на стільки днів і без змоги помитися, ми – розсадник для вошей.

Я здригнулася. На кожного жука, якого я чавила, ще сотня інших вислизала з-під моїх пальців. Чи могла я знайти красу в цій ситуації? Я підповзла, щоби сісти біля Маріки.

Її очі розплющилися.

– Мені погано, – сказала вона.

Вона спробувала сісти, але її здолав напад кашлю.

Я спробувала допомогти Маріці піднятися, але вона знову впала. Я ніжно поклала руку їй на чоло. Минулого разу було відчуття, що вона занадто холодна, але тепер вона горіла.

На обох щоках блілого обличчя палала червона пляма. Я подивилася на Луку й хотіла було щось сказати, але він похитав головою. Мабуть, він розумів, наскільки Маріка хвора, але не хотів говорити вголос. Я взяла її руки в свої і ніжно гладила, тихо співаючи нашу коліскову.

Інші діти приєдналися до мене. Минали незлічені години.

* * *

Поїзд, здригнувшись, зупинився. Лука схопив Маріку під пахви й відтягнув від дверей, щойно їх розчахнули. Порив крижаного повітря зі свистом прорвався всередину. Сонячне світло було таким яскравим, що в мене заболіли очі.

– Ви, брудні свині, вилазьте негайно! – крикнув голос десь із яскравості денного світла.

Чому нацисти завжди кричали?

Ми перелякано відсахнулися, однак я боялася того, що може статися із нами, якщо ми не виліземо, тому попрямувала до дверей.

Спробувала зістрибнути, але ноги були мов гумові від такого довгого сидіння. Раптом я відчула удар по голові. Я випала з вагона й ударилася об гострий гравій руками й колінами. Мої долоні та колінні чашечки запалали від болю, але часу думати про це не було. Діти вилазили назовні прямо наді мною. Я відкотилася, щоби пропустити їх за мить до того, як мене мали затоптати.

Лука схопив мене за руку.

– Бігом уставай.

Я поглянула вгору і примружилася. Він тримав Маріку.

– Не можу, – відповіла я. – Мені боляче.

– Не можна дозволяти собі відчувати біль.

Лука ледь не вирвав мою руку із суглоба – так сильно потягнув. Я проковтнула біль і, спотикаючись, підвелася на ноги, шкрябаючи ними по гравію. Очі почали звикати до яскравого світла. Кілька чоловіків, розмахуючи короткими гумовими кийками, вишикували дітей на відкритій ділянці посеред дерев'яної двоповерхової будівлі, що мала вигляд сучасної фортеці з цегли та дерева із входом

посередині. Вона мала форму перевернутої букви «U» і була захищена вигадливими воротами з металу та дроту. Над входом стояла маленька споруда з вікнами. Може, оглядова?

Німці з кийками носили простий одяг, але в кожного з них на одній руці була пов'язка з написом «Wachmann». Я знала це слово. Поліція.

Яким жалюгідним збіговиськом ми були: у лахмітті, брудні, голодні, смердючі й аж кишили вошами. Ми забрели всередину – і за нами із гуркотом зачинилися ворота. Ми стояли, збившись у купку, боялися того, що буде далі. Я чула далекі звуки сирен і гуркіт бомб.

– Зняти одяг тут, – наказав поліцай.

Він змушував дівчат роздягатися перед хлопцями?

Моє обличчя горіло від сорому.

– Візьми Маріку, – прошепотів Лука. Він закинув одну її руку мені за шию, і я обхопила її за талію. Я відчувала, як вона намагається встати, але не може.

Ми, дівчата, рухалися купкою в кінці шеренги. Лука звернувся до мене ще раз. Його рот розтулився, але через плач і стогін я не могла розчути, що він сказав.

Поліцай ударив його дубинкою по вусі.

– Ти мене не чув? – скрикнув він. – Роздягайся негайно.

Лука щось сказав хлопцям. Вони всі повернулися до нас спинами й почали роздягатися.

– Не дивіться на хлопців, – сказала я іншим дівчатам.

– Ця поліція може змусити нас роздягатися перед іншими, але ми не мусимо бути присоромленими.

Раптом на голову мені впала палиця.

– Не розмовляти!

Зеня була поруч зі мною. Вона швидко зняла лахміття, кинула його на купу, а тоді потримала Маріку, поки я знімала нічну сорочку й намагалася не думати про своє приниження.

Я зняла шкіряну нитку із хрестом із ший, але не змогла залишити його разом із купою одягу.

Я стиснула його в кулак і сподівалася, що ніхто не помітить. Зеня допомогла мені роздягнути Маріку. Ми разом допомогли їй рухатися за чергою, тримаючи поміж нами.

– Ідіть до перукаря он туди, – крикнув один із поліцаїв.

Перукарем виявився знуджений на вигляд чоловік із круглим черевом і недопалком, що звисав із кутика його рота. Маріка ледь розплющила очі, коли їй голили голову. Настала моя черга. Перукар зробив кілька спритних змахів бритвою по моїй голові. Я спостерігала, як жмути волосся впали на вершину купи заражених вошами локонів, уже зметених до купи.

– Далі, – сказав він, звільнивши мене. Я здригнулася від холодного повітря, що вдарило мені по шкірі.

Після стрижки нас загнали у велику бетонну будівлю, грюкнувши дверима.

* * *

Металеві крани на стелі відкрутилися, і нас побризкали якоюсь рідиною, що пекла подряпини на руках і колінах. Мої легені запалали. Я намагалася затримати дихання, але відчувала, як печуть очі й губи.

Після того як нас повністю просочив хімікат, двері відчинилися і ми побігли у другий відсік. Це була небесна злива з великою кількістю прекрасної гарячої води. Вона текла вкритою вошами шкірою голови й плечами, змиваючи смердючу хімію.

Сотні чорних жуків закружляли стоками води на підлозі.

Душ закінчився надто швидко. Нас вигнали, мокрих, на морозне зимове повітря. Я вдягнула хрестик назад, а потім тремтячи взялася перебирати насип одягу в пошуках пошарпаної фланелевої нічної сорочки, в яку була вдягнена.

– Швидше! – крикнув поліцей. – Негайно беріть щось або залиштесь без одягу!

Він ударив кийком по плечі одну з дівчат, яка вправлялася повільніше.

Я не змогла знайти свою нічну сорочку, тому схопила чийось сукню. Вона була вогкою, брудною і вкритою вошами, але комахи принаймні здавалися мертвими. Мене не надто хвилювало, чи була я у своїй нічній сорочці чи чужій сукні, лиш би швидко вдягти на себе щось. Тремтячи, я просунула голову через вологу сукню. Маріка була надто слабка, щоб одягнутися самотужки, тож я накинула їй на плечі велику сорочку. Зеня допомогла мені натягнути на неї спідницю.

Маріку схопили в гарній парі міцного взуття, але зараз я не могла знайти його в купі. Я відчайдушно шукала його серед одягу, але черевиків там не було.

– Хто забрав Марічине взуття? – спитала я всіх.

Палиця вдарила мене по хребту.

– Швидко! – крикнув поліцей.

Потім нас, дівчат, вивели босими на відкритий майданчик фортечного комплексу. Відтоді, як ми вийшли зі скотовоза, Маріка, кульгаючи між мною і Зенею, не вимовила жодного слова. Її губи посиніли від холоду. Нам наказали стати струнко.

Ми із Зенею обіймали Маріку, але навіть попри тепло тіл, нас трясло. Ми були мокрі, холодні й налякані. Я озирнулася, намагаючись зорієнтуватися на місцевості. Що вони робитимуть із нами тут? Ця відкрита площа, здавалося, була в центрі комплексу. О від неї розташувалася низка довгих будівель. Деякі з них були цегляні, але більшість – дерев'яні

і здавалися доволі новими. Весь комплекс був обнесений високим дерев'яним парканом й увінчаний колючим дротом. В огорожу через рівні проміжки були вбудовані високі сторожові пости, із грізним нацистським солдатом у кожному. Час од часу солдат недбало спрямовував гвинтівку в наш бік. Ми були настільки небезпечні?

Саме тоді ми почули тонкий свист. Я підвела очі. Група американських винищувачів із зірками по обидва боки. Ми всі інстинктивно впали додолу. Літаки пролетіли повз нас, не гальмуючи. Десь на відстані я почула знайомий свист і гул від падіння бомби.

До того, як нас із Ларисою схопили, я випадково підслухала дорослі розмови про те, як зараз американці скидають бомби на німецькі фабрики вдень, а британці бомблять міста вночі. Я сподівалася, що цей комплекс не стане мішенню.

До того, як нас забрали нацисти, я раділа, коли чула про вибухи в Німеччині. Я хотіла, щоби союзники виграли. Баба казала, що якби Британія, Канада й Америка поборолі Гітлера, тоді вони перемогли б і Сталіна й повернули б нам нашу свободу.

Із однієї будівлі вийшов офіцер у бездоганній уніформі, глянцевих шкіряних черевиках і з довгим батогом у руці. Біля його ноги крокувала німецька вівчарка. Він рушив у нашому напрямку.

– Вставайте.

Його тихий голос був страшнішим за крики поліцаїв. Я зірвалася на ноги, підтягуючи Маріку за собою.

– Забери руки від цієї дівчини.

– Я не можу, бо...

Батіг тріснув. Я відчула різкий біль і теплу цівку крові на щоці. Від больового шоку я ослабла, а Маріка впала на холодну землю. Офіцер став перед нею.

– Підіймайся.

Маріка лежала нерухомо.

Він повільно закрокував перед нами, тримаючи руки з батогом за спиною. Німецька вівчарка ступала за кілька кроків позаду. Офіцер зупинився, оглядаючи кожного з нас по черзі. У його насупленому погляді чітко прочитувалося презирство.

Він помахав рукою поліцаю – і той підійшов.

– Позбудься її, – він указав на Маріку й пішов геть разом із собакою. Чоловік підняв Маріку й поніс.

Що вони з нею зроблять? Я спробувала побігти за поліцаєм, але Зеня схопила мене за лікоть. Я намагалася вивільнитися, але вона вчепилася міцно. У мене підкосилися коліна, і я впала б на землю, але вона втримала мене на ногах.

– Швидше, – крикнув інший поліцай, розмахуючи кийком і заганняючи нас в одну з казарм.

Кімната була сирого, напівтемною і пахла порошком для відбілювання. Довге приміщення із трьома ярусами дерев'яних нар з одного боку

і двоярусними нарами з іншого. Я полічила: всього їх було тридцять шість. Коли мої очі звикли до темряви, я помітила, що біля дверей стоїть маленький дерев'яний столик, а зі стелі на дроті в центрі кімнати звисає гола лампочка. Я підійшла й потягнула за прикріплену до неї довгу стрічку. Лампочка не давала багато світла, але можна було принаймні розглянути кімнату. Я помітила маленький електричний обігрівач біля дальньої стіни, тож пішла й торкнулася його. Крижаний. Намацала перемикач ззаду. Клацнула, а потім притисла руки до нього на якийсь час. З'явилося ледь помітне тепло – недостатнє, щоб обігріти всю кімнату. Коло більшості нар лежали матраци. Поверх кожного матраца – гола подушка, дві грубі сірі ковдри й одне жорстке жовте простирадло.

Найближчі до обігрівача ліжка здавалися зайнятими – матраци лежали рівно, а ліжка були застелені. Нижнє ліжко неподалік від дверей здавалося вільним, отож я сіла на дерев'яний край, виснажена, змерзла й голодна, у шоковому стані. Так багато сталося за такий короткий час. Що це за місце? Куди нас привезли? Воно було кращим за вагон для худоби – принаймні тут було чисто – але здавалося, що ми в якійсь в'язниці. Що поганого я зробила?

Деякі з дівчат порозкривали свої матраци й по-застеляли ліжка. Інші мовчки сиділи на голій

деревині своїх нар, як я. Дехто плакав. Інші просто були перелякані. Я почувалася так, наче величезна ноша впала мені на плечі. Потрібно знайти сестру. Лариса вже б не тямила себе від страху. Але спершу мені доведеться вибратися із цього місця. Як це могло трапитися, коли ми були оточені колючим дротом і охороною? Чи можливо передати їй повідомлення? Я не могла собі дозволити засумувати чи впасти у відчай. Я повинна бути сильною. Найважливіше – залишатися живою і здоровою, щоби знайти сестру й відвести в безпечне місце.

Я розклала матрац на нари. Глухий гуп від його падіння здивував мене. Я провела долонею по його поверхні, намагаючись визначити, чим він був наповнений. Удома наші матраци були набиті гусячим пухом. Я згадала останню ніч перед тим, як прийшли нацисти. До того, як нас із Ларисою вкрали. Ми пригорталася одна до одної під бабусиною ковдрою із гусячого пуху. Баба співала колискову, ми заплющили очі й заснули. Це було моїм останнім щасливим спогадом. Я хотіла назавжди зберегти його в серці.

Цей матрац був жорстким і майже твердим. Я взяла подушку. Вона була напхана таким самим загадковим вмістом.

Я піднесла її до обличчя, глибоко вдихнула – і ледь не поперхнулася. Запахло неприбраним са-раєм.

– Вона напхана старою брудною соломою, – сказала Зеня, яка й сама застеляла ліжко.

Німці сплять на соломі? Я завжди думала, що вони охайніші. А самі називали нас свинями. Гадаю, вони справді вірили в це, хоча самі дали нам постіль для свиней.

Я підняла одне жовте простирадло й піднесла його до обличчя.

Воно було шорстким, колючим і пахло відбілювачем, але принаймні здавалося чистим. Я розгорнула простирадло, розтягнула його над матрацом і подушкою та акуратно підібгала. Я б зробила все, аби лише тіло не торкнулося цієї соломи. Останнє, що мені було потрібне тепер, це чергова партія вошей.

Електричний обігрівач гудів, але тепло не досягало мене. Я лягла на ліжко, натягнула ковдру поверх себе і згорнулася клубочком, сподіваючись зігрітися, але ковдри були такі жорсткі й тонкі, що дрижати я так і не перестала. Поки лежала, у голові блукали тривожні думки. Що зі мною станеться? Що вони зроблять із Марікою? Куди забрали Луку? Я могла тільки сподіватися, що де б не була Лариса, там було краще.

Я відчула ніжну руку на своїй спині й обернулася.

Зеня. Ми майже не розмовляли в поїзді, а тепер вона була такою доброю до мене.

– Хто нам допоможе, якщо ми не допоможемо одне одному? – Вона ніби прочитала мої

думки. – Крім того, якби не ти, не думаю, що я вижила б у потязі.

Її слова мене спантеличили.

– Ти змусила нас співати.

Мої очі наповнилися слізьми. Так чи так, ми – люди, ми ми можемо втішати одне одного, але Зеня, Лука та Маріка були єдиними зі скотовоза, про кого я знала бодай щось.

– Що я справді хотіла б зробити, – сказала я, – це щось дізнатися про всіх, хто тут зібрався.

– Чудова думка, – сказала Зеня, усміхаючись. – Я почну. Вона повернулася до свого ліжка й лягла.

– Усім привіт, моє ім'я Зеня Чорній. Мені чотирнадцять, я киянка.

Темноброва дівчина на ліжку над нею сказала:

– Я Тетяна Шевченко, і я теж із Київської області. З Бучі.

З ліжка біля моїх ніг почувся голос:

– Я з Личанки. Ми майже сусіди.

Я сіла й нахилилася, щоби побачити власницю голосу. З голеною головою, блідими очима й білявими бровами, дівчина здавалася майже безбарвною. На ній була темна вовняна шкільна сукенка та брудні білі панчохи.

– Як тебе звуть? – запитала я.

– Катерина Піч.

– Скільки тобі років?

– Одинадцять.

– Мені вісім, – відповіла я.

У кімнаті почулося шепотіння.

– Я чула, молодших вони тут не люблять, – сказала Катерина.

Квола на вигляд дівчина з горішніх нар навпроти моїх сказала:

– Я із Чернівецької області. Мені вісім років. Мене звуть Олеся Середюк.

Вона сіла на своєму ліжку й поглянула на Катерину.

– Хто каже, що не люблять молодших?

– Я чула перешіптування, – відповіла Катерина.

Одні дівчата бурмотіли на знак згоди, але інші не погоджувалися.

– Мене звуть Іванка Михайленко, – сказала дівчина з родимкою на щоці, яка зайняла найближче ліжко до нагрівача. – Мені тринадцять, я з-під Києва. Я також чула, що набагато краще бути старшим.

Представлення і суперечки тривали досить довго. Більшість дівчат були або з Київщини, або з моєї рідної Чернівецької області. Дівчата з Києва були переважно старші – регулярні нацистські солдати захопили їх прямо на вулиці чи у школі. Ті, хто були з моєї місцевості, як і ми з Ларисою, здебільшого стали ціллю коричневих сестер – гестапівок. Тих молодших, чиї нари були близько до мене, звали Олеся, Дарія і Катя. Олеся була ніби сама, але Дарія із Катею вибрали ліжка поруч.

– Ви сестри? – спитала я їх.

Дарія похитала головою.

– Знаємо одна одну із церкви.

Коли ми закінчили зі знайомством, я зрозуміла, що була не єдиною, кого розлучили із сестрами, братами й батьками. Кожен із нас, загорнутий у власний біль, слухав постійний гуркіт бомб удалині.

Олеся здавалася особливо маленькою і самотньою. Вона схрестила ноги на ліжку. Її обличчя блищало від сліз.

Катя зісковзнула зі свого ліжка й підійшла до Олесі. Вона сіла скраю і простягла руку, щоби витерти сльозу з Олесині щоки.

– Нам усім сумно, але давайте спробуємо піклуватися одне про одного, – пробурмотіла вона.

– Лідо, можемо заспівати? – голос Зені зривався від емоції. – Я знаю, що всім тут сумно і страшно.

Я глибоко вдихнула і проковтнула сльози. Ще зроду я не відчувала такої порожнечі всередині, але глибоко в душі розуміла, що Зеня мала рацію. Кожній було однаково зле. Спів напевно допоміг би. Зеня повернулася до своїх нар, а я лягла на свої. Хіба мало значення, скільки комах було в соломі? Однаково доведеться до цього звикнути. Я заплющила очі, відтіснила із голови звук бомб і жахливий вигляд усього, що було навколо.

Подумала про Ларису.

Сильним і чистим голосом я почала співати нові слова на знайому мелодію:

Коли я була дитиною, у мене була люба сестра. . .

Катерина відповіла тремтячим голосом:

Коли я була дитиною, у мене були батьки, які мене любили. . .

Іванка підхопила:

Я все ще дитина, але в мене не залишилося нікого, хто б міг мене любити.

Чистий солодкий голос Зені заспівав:

Ти маєш нас, дорога дитино, і ми тебе любимо. . .

Маленька Олеся важко задихала від смутку цих слів, але додала власний рядок, як і ще одна дитина після неї, а потім іще одна.

Моє жахливе оточення зникло, і я згадала щасливий час – із Ларисою. Я згадала час до того, як радянська влада заарештувала тата. Час до того, як маму забрали нацисти. Позаду нашого дому ріс бузок. Минулої весни, коли ми були разом, я підняла Ларису собі на плечі і стала під тим деревом. Вона

протягнула руку й зірвала одну гілочку. Ми поставили її на кухонному столі для мами.

Як я любила запах того бузку. Я глибоко вдихнула, бажаючи відтворити його ніжний аромат у пам'яті. На мить це майже спрацювало, та лише на мить. Замість квітів я відчула лише запах гнилої соломи, відбілювача й нещастя.

Розділ третій

Російський суп

Двері розчахнулися зі скрипом. Я різко підвелася на ліжку, розвіявши всі спогади.

Це був не офіцер і не поліцай, а втомлена на вигляд жінка з кучерявим волоссям, зібраним у пучок, убрана в вицвілу сукню із фартухом. Вона плеснула в долоні та промовила чіткою українською – так розмовляли німці, які жили в моїй країні:

– Швидше, діти. Ви повинні піти зі мною.

Її мова звучала майже ласкаво.

Вона змусила нас вишикуватися перед двома поліцаями, які сиділи за дерев'яним столом біля однієї з управлінських будівель. Коли дійшла черга до мене, один із них узяв мене за руку й натиснув кінчиками пальців на чорну подушечку, а потім міцно притис мої чорнильні пальці до маленької білої форми. Помахав формою в повітрі, щоби

чорнило висохло, і передав її своєму товаришу, який тримав ручку.

– Ім'я? – запитав він, не підводячи голови.

– Ліда Ферезук.

Я спостерігала, як він записував моє ім'я, використовуючи німецькі літери замість кирилиці.

– Дата народження?

– Чотирнадцяте березня, – відповіла я.

Він швидко підвів очі та сказав:

– Із днем народження.

Сьогодні було 14 березня? Тож мені було дев'ять років. Останні дні й тижні розмилися у смутку. День народження був останнім, про що я думала.

– Рік? – запитав він.

– Тисяча дев'ятсот, – а потім я завагалася. Якщо скажу правду, що вони можуть зі мною зробити? Чи вважають води дев'ятирічних непридатними? Я не могла так ризикувати.

– 1930.

– Ти впевнена, що тобі тринадцять? – він підняв очі, було чітко видно, що це його не переконало.

– Так, офіцере.

Він записав це, потім подивився на мене, його рот викривився в легкій усмішці.

– Вважай це подарунком на день народження.

– Країна походження? – запитав він.

– Україна.

– Немає такої країни.

Я бачила, як він записав «Окупована східна територія» – термін, який я ненавиділа.

– Місце народження?

– Веренчанка, – сказала я, а потім додала: – Чернівецька область, Буковина, Україна.

Він прочеркнув суцільною лінією кілька пунктів, нічого не запитуючи. Частину, де потрібно було вказати національність, він залишив порожньою.

– Можете на цьому місці вказати, що я українка?

– Нема такого, – сказав він. – Ми закінчили.

Наступною в черзі була Катерина Піч. Мені було цікаво почути, який вік вона собі присвоїть, тому я зупинилася.

– Шосте лютого тисяча дев'ятсот двадцять дев'ятого року, – сказала вона йому.

Вона вказала чотирнадцять замість одинадцяти! Офіцер її не допитував – лише записав рік і дату з напускною нудьгою.

– Іди до їдальні, – велів він їй, закінчивши.

А тоді подивився на мене й додав:

– А ти не байдикуй.

Катерина відійшла від столу. Ми зайняли місце в наступній звивистій черзі. Ми обидві чули, як кожна збрехала про свій вік. Я стиснула її руку – і її блідо-блакитні очі зустрілися із моїми.

– Сподіваюся, ми правильно вгадали, – мовила вона.

Зайшовши до їдальні, я одразу відчула запах їжі, хоч і була ще далеко в черзі. М'ясо з підливкою, цибуля, навіть ваніль? Скільки часу минуло відтоді, як ми востаннє їли? День? Два? Так довго, що мій живіт розучився бурчати. Навіть до війни в нас не було багато їжі. Здавалося, усе це не відповідало тому, як нацисти поводитися із нами досі. Можливо, мій ніс учинив злий жарт.

Люди, що вишикувалися разом зі мною, гуділи шепотом багатьох мов. Уважно дослухаючись, я могла зрозуміти російську. Деякі слова були тожні до українських, але не всі. Німецьку я теж розуміла. На нашій вулиці жила німецька родина, але совети їх забрали. Я також ловила уривки незнайомих мов.

Я роззирнулася на всіх людей. Деякі носили вицвіле до брудно-сірого кольору лахміття, інші були вдягнені в пошарпані вечірні сукні, нічні сорочки, шкільну форму. Все залежало від того, що було на них під час захоплення. Дехто мав розпароване взуття або дерев'яні сабо. Більшість стояли босоніж. Я опустила очі на власні босі ноги, посинілі від холоду. Було б добре мати дерев'яні сабо. Дехто з полонених носив значки на одязі – переважно квадратні синьо-білі значки з надписом «OST» посередині, але були також ромбоподібні фіолетові та жовті значки з літерою «Р». Натомість не було жодних жовтих зірок, на зразок тієї, яку носила моя подруга Сара.

Я витягнула шию, щоби побачити, чи зможу знайти Луку й інших хлопців із нашого скотозаводу, але не змогла. Коли ми наблизилися до початку черги, наглядка вказала на стос мисок, олов'яних чашок і ложок.

– Кожен із вас має взяти одну миску, чашку та ложку. Після того, як поїсте, ви їх помієте й віднесете до своїх спальних кімнат.

Я притиснула до грудей свою миску, чашку та ложку й закрокувала вперед у голодному очікуванні. Чудовий аромат приготовленої їжі повернув мені апетит. Наша наглядка стояла перед вікном видачі, схрестивши руки, з виразом нудьги на обличчі.

Підійшовши, я всміхнулася кухареві, який стояв, обливаючись потом, біля чотирьох відкритих чанів із супом, трьох згрупованих разом і одним окремо. Кожен чан мав охайно намальовану етикетку попереду: німецький, арійський, польський. Той, який стояв окремо від інших, був позначений як російський.

Мій рот наповнився слиною, коли кухар із німецького чану зачерпнув супу зі шматочками м'яса, картоплі й моркви, що плавали в жирному густому бульйоні. Людина переді мною простягнула свою миску. Наповнивши миску, кухар потягнувся до столу позаду, щоб узяти ванільний пудинг! І також дав його полоненому. Я ледь могла повірити своїм очам.

Я чекала, поки обслужать людей переді мною.

Коли нарешті настала моя черга, я підняла свою миску й сказала:

– Я б хотіла трохи німецького супу, будь ласка.

Кухар заледве зиркнув на мене. Натомість глянув на наглядку та звів брови.

– Російський, – сказала вона.

– Я не росіянка, я українка.

Наглядка насупилася.

– Ти бачиш тут знак, на якому написано український? Ти зі сходу. Ти росіянка.

Кухар підійшов до самотнього російського чану й вилив частину його вмісту в мою миску, використовуючи окремий черпак. Я подивилася на каламутну коричневу бовтанку – і мої очі наповнились слізьми.

– Можна принаймні трохи пудингу?

– Ми не витрачаємо дорогоцінну їжу на недолюдей, – сказала вона. – Іди сідай уже.

Що вона мала на увазі, коли казала про недолюдей?

Я підняла миску та пролізла крізь тисняву людей. Знайшла місце за дерев'яним столом. Понюхала суп. Слабкий тухлий сморід. Занурила ложку й покрутила нею, намагаючись зрозуміти, із чого він приготовлений. На поверхню піднялася шкірка ріпи. Я знову помішала його. Виринула щось маленьке, біле і звивисте – хробак? Жовч піднялася мені до горла. Я відсунула миску.

– Краще з'їж його, – сказав німецькою голос із акцентом, якого я не розпізнала.

За столом навпроти мене сиділа дівчина, трохи старша за мене. Вона не носила значка, але мала вигляд в'язня. Її чорне волосся відросло на кілька сантиметрів після гоління. Воно стирчало, як щетина на щітці для волосся. Як довго вона була тут? Від утоми вона мала синці навколо очей, але її рот викривився в ледь помітній усмішці. Вона з апетитом занурила ложку в суп і витягнула звідти невеликий шматок м'яса.

Це було обурливо.

– Чому тобі дають м'ясо, а мені – ні?

– Вони не вважають тебе цінною людиною, – відповіла дівчина.

– Усі люди рівні.

– Нацисти вважають тебе недолудиною, – жестикуючи ложкою, сказала вона. – Просто глянь навколо. Є люди з багатьох країн, яких привезли сюди працювати на німців. Деякі з них – політичні в'язні – як я. Мене спіймали на розповсюдженні антинацистських листівок.

Інші потрапили в полон – як і ти. Німецька поліція і солдати їдять найкращу їжу, бо вони – найцінніші люди. Вони навіть отримують ванільний пудинг на десерт.

Дівчина знову занурила ложку в суп і поклала собі на язик шматок картоплі. Жувала повільно, ніби насолоджуючись смаком.

– Але я угорка – і вони вважають мене цінною людиною, оскільки мій уряд перебуває в союзі з нацистами.

– Ким вони вважають українців?

Вона взяла ще одну ложку супу та проковтнула її із задовolenим виглядом.

– Не існує такого. Ти маєш на увазі росіян? Чи, може, поляків?

Її очі засвітилися від приємного хвилювання.

– Якщо матимеш вибір, кажи їм, що ти полька. Вони харчуються краще, ніж росіяни.

– Не думаю, що можу обирати.

– Шкода.

Вона штовхнула шматок м'яса, що блищав жиром, собі до рота. Тоді зжувала ще одну ложку свого смачного пахучого супу – і її очі зустрілися із моїми.

– Краще поїж його, – сказала вона. – Або інший росіянин прийде й украде його в тебе. Усі ви, росіяни, злодії.

Я подивився на свою миску й занурила ложку. Хрбак? І що? Це найближче до м'яса, що я отримуватиму якийсь час. Їсти це було важливо, щоби зберегти сили, щоби вибратися із цього місця і знайти Ларису. Я наповнила ложку й понесла до рота, намагаючись не вдавитися від жахливого смаку. Жуючи, я не зводила очей з обличчя угорської дівчини.

Я вилизала миску, стежачи, аби не пропустити ні найменшого шматочка ріпи. Зовсім скоро наша

наглядачка стала біля дверей їдальні. Вона різко сплеснула руками і сказала:

– Сьома казарма, на вихід.

Ми були розкидані за різними столиками, але всі встали й пішли за нею.

Розділ четвертий

Зеня

– Луко!

Він стояв разом із деякими іншими полоненими в черзі біля входу до чоловічого туалету – дерев'яної будівлі, схожої на маленьку казарму. Я стояла в черзі до жіночої – вона була поруч. Лука обернувся, почувши своє ім'я, і на якусь мить його очі зустрілися із моїми, але на обличчі залишилася маска смутку. Він ступив до кімнати, а тоді за кілька хвилин вийшов, пройшов повз чергу, в якій стояла я, і підійшов до мене.

– Тримайся подалі від лікарні, – прошепотів він.

– Рухайся! – гукнув йому поліцей.

З-за спини Луки визирнув кийок. Його очі розширилися від болю, але він не крикнув. Поліцей схопив Луку під руку і штовхнув назад у ряд.

Яким хоробрим другом був Лука. . . Як йому вдалося дізнатися про лікарню? І яким добрим жестом

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.